

Світлана Вірста

Луцький педагогічний коледж (Луцьк)

КРИТИЧНЕ МИСЛЕННЯ ЯК СПОСІБ ФОРМУВАННЯ ЛІТЕРАТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ НА УРОКАХ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

У статті висвітлюються особливості сучасного компетентнісного підходу в освітньому процесі, що покликаний забезпечити соціалізацію учнів та їхню інтеграцію в сучасне суспільство, сформувати в них стійкі моральні принципи й світоглядні орієнтири, виховати особистість із національною свідомістю, громадянськими якостями й критичним мисленням, здатною до творчого вирішення життєвих задач, саморозвитку та самонавчання.

Розглядаються аспекти формування ключових компетентностей та літературної компетентності учнів на уроках зарубіжної літератури за умови використання методів критичного мислення та компетентнісно орієнтованих завдань на уроках зарубіжної літератури. Визначаються етапи базової техніки формування критичного мислення учнів.

Ключові слова: освітній процес, компетентність, мислення, критичне мислення, ключові компетентності, літературна компетентність, компетентнісно орієнтовні завдання.

Коли людина припиняє читати, вона перестає мислити.

Дені Дідро

Постановка проблеми зумовлена змінами у законі України «Про освіту», що відрізняється рядом нововведень, які регулюють суспільні відносини, що виникають у процесі реалізації конституційного права людини на освіту. Метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей [1, с. 1].

Тому стратегічно важливим у викладанні зарубіжної літератури в 2017-2018 навчальному році є компетентнісний підхід, що покликаний забезпечити соціалізацію учнів та їхню інтеграцію в сучасне суспільство, сформувати в них стійкі моральні принципи й світоглядні орієнтири, виховати особистість із національною свідомістю, громадянськими якостями й критичним мисленням, здатною до творчого вирішення життєвих задач, саморозвитку та самонавчання.

Метою повної загальної середньої освіти є всебічний розвиток, виховання і соціалізація особистості, яка здатна до життя в суспільстві та цивілізованій взаємодії з природою, має прагнення до самовдосконалення і навчання впродовж життя, готова до свідомого життєвого вибору та самореалізації, відповідальності, трудової діяльності та громадянської активності. Досягнення цієї мети забезпечується шляхом формування ключових компетентностей, необхідних кожній сучасній людині для успішної життєдіяльності [1, с. 1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій про освіту визначає, що найбільш результативними є заняття, які спонукають учнів до самостійного критичного мислення. Ми розмірковуємо про те, яким чином ми приймаємо рішення або справляємося з завданням/проблемою. Учні, які мислять критично і навчаються з інтересом, готові до виконання складних інтелектуальних завдань як у класі, так і повсякденному житті. Останнім часом питання розвитку критичного мислення учнів є досить актуальними в освіті.

Поняття «критичне мислення» використовується в методичній літературі вже давно. Фахівці різних галузей освіти інтерпретують цю дефініцію по-різному. З точки зору філософів, критичне мислення – це вміння мислити логічно. Теоретики літератури наголошують, що це підхід, за якого, розклавши текст на складові частини, розглядають, яким чином він впливає на читачів. У середині минулого століття швейцарський психолог Ж. Піаже писав, що ми вчимося, осмислюючи світ на основі тих уявлень, які у нас вже є. А в процесі осмислення світу ми змінюємо наші старі уявлення і, таким чином, ще більше розширюємо свою здатність осмислювати кожен наш дотик до світу [3, с. 7].

Мета статті – визначити основні концептуальні засади і практичні засоби формування літературної компетентності та її складників, які тісно пов'язані з формуванням комунікативної компетентності, розвитком умінь і навичок володіння учнями українською мовою, видами мовленнєвої діяльності, основами культури усного і писемного мовлення. Тому якісна співпраця вчителя зарубіжної літератури й учнів мають сформувати предметну літературну компетентність. Вивчення зарубіжної літератури – це завжди творчий процес, у якому вчитель та учні є повноправними партнерами й учасниками культурного діалогу, який має зробити книгу невід'ємною частиною життя молодшої людини.

Виклад основного матеріалу дослідження. Закон «Про освіту» трактує компетентність як динамічну комбінацію знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність учня успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність.

Програма з зарубіжної літератури забезпечує розвиток ключових компетентностей (уміння вчитися, спілкуватися державною, рідною та іноземними мовами, інформаційно-комунікаційної, соціальної, громадянської, загальнокультурної), а також спрямована на формування літературної компетентності, яка передбачає:

- 1) розуміння учнями літератури як невід'ємної частини національної і світової художньої культури;
- 2) усвідомлення специфіки літератури як мистецтва слова, її гуманістичного потенціалу й місця в системі інших видів мистецтва;
- 3) знання літературних творів, обов'язкових для вивчення, ключових етапів і явищ літературного процесу, основних світоглядних позицій видатних письменників, усвідомлення їхнього внеску в скарбницю світової культури;
- 4) оволодіння основними літературознавчими поняттями й застосування їх у процесі аналізу та інтерпретації творів;
- 5) формування якостей творчого читача та розвиток читацького досвіду;
- 6) умінь й навички створення усних і письмових робіт різних жанрів;
- 7) умінь орієнтуватися у світі художньої літератури й культури (класичної та сучасної), оцінювати художню вартість творів, порівнювати їх (у різних перекладах; в оригіналах і перекладах, переспівах; утілення в інших видах мистецтва тощо) [2, с. 2].

Структура літературної освіти, яка затверджена новим Державним стандартом базової і повної загальної середньої освіти, передбачає три етапи: прилучення до читання, системне читання, творчо-критичне читання. Вивчення зарубіжної літератури побудовано на поєднанні основних принципів: історико-літературного, жанрово-родового й мультикультурного [5, с. 2].

Сьогодні завдання освітян – допомогти учням/студентам стати зрілими особистостями, так налаштувати своє мислення, щоб можна було змінити наші ключові переконання, сталі думки, викликати інші емоції, іншу поведінку, яка була б продуктивнішою та успішнішою. Навчити молодих людей мотивувати себе, здійснювати саморегуляцію своїх емоцій, умінь розуміти емоції інших і вибудовувати взаємодію з людьми, оскільки без саморегуляції власних емоцій, без мотивування себе – не буде досягнень у сфері будь-якої діяльності.

Отже, першочерговим завданням вчителя є розвиток компетентностей, які дають можливість учням/студентам адекватно оцінювати нові життєві обставини і долати різноманітні проблеми. І виконання цього завдання можливо лише при умові постійного професійного росту освітян.

Щоб не загубитися у сучасному інформаційному суспільстві, яке швидко розвивається і базується на сучасних технологіях, не стати об'єктом маніпулювання різноманітними політичними технологіями, засобами інформації, а формувати власну громадську думку, активно впливати на життя суспільства потрібні нові шляхи формування особистості. Тому сьогодні критичне мислення означає не негативність суджень або критику, а розумний розгляд різноманітності підходів щодо вирішення завдань сьогодення.

Саме методи та прийоми критичного мислення дають можливість освітянам реалізувати основні завдання у формуванні ключових компетентностей сучасного учня.

Заняття зарубіжної літератури спрямовані на розвиток критичного мислення, оскільки передбачають аналіз, синтез художнього твору в контексті полікультурного аспекту.

Саме у процесі системного вивчення курсу «Зарубіжна література» (5-11 класи) відбувається формування й розвиток літературної компетентності учнів з урахуванням емоційно-ціннісної, загальнокультурної, літературознавчої та компаративної компетенцій та змістових ліній [2, с. 1].

Компетентний читач виявляє:

- здатність уявляти й переживати прочитане, відчувати естетичну насолоду від художнього слова, поважати здобутки інших народів, цінувати надбання національної культури інших народів, відкривати національні й загальнолюдські цінності, критично мислити, творчо діяти в умовах глобалізаційних змін та полікультурного суспільства;
- уміння інтерпретувати прочитане, знаходити авторські смисли і формувати власні судження.

Ключова компетентність передбачає уміння, ставлення та навчальні ресурси. Завдання вчителя – побудувати навчальне заняття так, щоб мотивувати інтерес (позитивні емоції) до прочитання та аналізу художнього твору.

Інтерес – це захоплення, зацікавлення чимось, прагнення щось зробити і дізнатись, – те, що збуджує наше природне бажання діяти. А радість – це наслідок успішно виконаної діяльності. Відповідно, якщо ми організуємо навчання через позитивні емоції, тобто через проблемні ситуації подиву, які викликають інтерес, та отримуємо розв'язку, яка супроводжується радістю, то наш навчальний процес ефективний.

Базова техніка формування критичного мислення має такі ключові етапи:

1. **Виклик.** Ціль – формування особистого інтересу для отримання інформації. Задача вчителя на цьому етапі – узагальнити знання учнів, допомогти кожному визначити «своє особисте знання» й основні цілі для отримання нових. В цьому допомагають техніки індивідуальної, парної, групової роботи; брейнстормінгу; спільних прогнозувань; озвучування проблемних питань тощо.)

2. **Осмислення.** Учні знайомляться з новою інформацією. При цьому вони мають відслідковувати своє розуміння і записувати у вигляді питань те, що вони не зрозуміли для того, щоб пізніше заповнити ці «білі плями». Головний принцип етапу осмислення – вчитель має давати учням право/установку на індивідуальні пошуки інформації з подальшим груповим обговоренням та аналізом.

3. **Рефлексія.** Учні мають обдумати те, що вони дізналися нового та як включити ці поняття в свої уявлення; обговорити, як це вплинуло на їхні думки, бачення, поведінку [3, с. 21].

Підготовка вчителем компетентісно орієнтованого завдання є способом організації діяльності учня, спрямованого на формування бажання набувати й застосовувати навички, вміння, здібності. Компетентісно орієнтовні завдання бувають предметні, міжпредметні, метапредметні.

Компетентісно орієнтовні завдання на уроках зарубіжної літератури направлені на:

- інтерпретацію,
- аналогію,
- порівняння,
- моделювання,
- структурування,
- пошук прообразу,
- завдання-можливість та ін.

Структура таких завдань передбачає стимул, формулювання завдання, джерело інформації, форму показу результатів та інструмент перевірки діяльності.

Кожен етап базової техніки формування критичного мислення дає можливість використання величезного спектру методів критичного мислення. Для «виклику» актуальними будуть: «Кошик ідей», «Асоціативний кущ», «Дерево передбачень», «Знаємо – Хочемо дізнатись – Дізнались» та ін. «Осмислення» передбачає: «Читання з маркуванням», «Читання з зупинками», «Запитай у письменника», «Мозаїка» та ін. Для етапу «рефлексія» актуальними будуть: «Ментальна карта», «Займи позицію», «Спич у картинках» та ін. [6, с. 21].

Таким чином, критичне мислення допомагає в тих ситуаціях, де ми не знаємо, як правильно діяти, де немає готового алгоритму дій. Для того, щоб розв'язати нову, несподівану практичну ситуацію-проблему нам потрібно розмірковувати: шукати зв'язки, по-новому переосмислювати, сприймати, представляти та формулювати задачу своєї діяльності.

Аби учні мали змогу розвивати критичне мислення, варто використовувати сім чинників, що сприяють розвитку критичного мислення учнів:

- 1) цілі навчання (мотивація) – створення проблемних ситуацій;
- 2) засіб навчання, тобто правила здійснення критичних розмірковувань;
- 3) зміст навчання, який представлений системою проблемних задач;
- 4) метод навчання, який передбачає створення для учнів ситуацій вибору (проблемні методи навчання);
- 5) форма навчання, яка забезпечує діалог у процесі розв'язування проблемних задач;
- 6) метод контролю, який передбачає письмові завдання для учнів та наступну групову й індивідуальну рефлексію: аналіз і критику, самоаналіз та самокритику;
- 7) стиль навчання, який надає учню право на помилку та моделює ситуації виправлення помилок [4, с. 3].

Як приклад візуалізації мислення і альтернативного запису – майндмеппінг (*англ. Mind map*) – ментальні карти. Креативна, зручна і ефективна техніка, дає можливість концентрувати увагу учнів у структуризації і класифікації ідей, а також як засіб для навчання, організації, вирішення завдань.

В основі цієї техніки лежить принцип «радіантного мислення», що відноситься до асоціативних розумових процесів, відправною крапкою або точкою дотику яких є центральний об'єкт. (Радіант – точка небесної сфери, з якої як би виходять видимі шляхи тіл з однаково направленими швидкостями, наприклад, метеоритів одного потоку) [4, с. 3]. Це показує нескінченну різноманітність можливих асоціацій і, отже, невичерпність можливостей мозку. Подібний спосіб запису дозволяє карті пам'яті необмежено рости і доповнюватися. Ідея полягає в створенні такої «несучої конструкції», покликаної допомогти відновити живі думки, що знаходяться за нудним текстом, або створити їх, якщо використовувати майндмеппінг як інструмент для створення нових ідей. Адже пам'ять і креативність, по суті, дві сторони одного процесу: пам'ять відтворює минуле, а креативність створює майбутнє. Такі інтелект-карти на уроках зарубіжної літератури можна використовувати для:

- роботи з текстовим матеріалом: складання планів переказів текстів, текстів поезій, що необхідно вивчити напам'ять;
- під час вивчення творчості письменників, поетів можна скласти карти, які можуть включати в себе їх основні твори, асоціації до них, рядки з віршів, крилаті вирази, біографію письменників;
- ефективно використовувати карти при підготовці до іспиту, оскільки на запам'ятовування і повторення інформації витрачається менше часу, її відтворення стає більш осмисленим.

Учні/студенти можуть як самі скласти інтелект-карту, так і за допомогою вчителя. Символ, як глибинний образ реальності, що містить у собі її зміст, може виступати засобом спостереження та пізнання цієї реальності. Метод «Символічного бачення або Спич у малюнках» полягає у відшуканні або побудові учнем зв'язків між об'єктом та його символом. Учитель може запропонувати учням спостерігати за подіями художнього твору,

щоб зобразити його символ у графічній, знаковій, словесній або іншій формі. Використовуючи цей метод, учням можна запропонувати такі завдання: намалюйте предмет, який символізував би твір чи його героїв (журавель – символ багатства, радості, достатку; Ясунарі Кавабата повість «Тисяча журавлів»). Приклади учнівських робіт за повістю наведені на малюнках 1 та 2.

Під час підбиття підсумків учні вдосконалюють важливе вміння – аналізувати інформацію, викладати складні ідеї, передавати почуття й уявлення в кількох словах, співвідносити нову інформацію зі своїми сталими уявленнями, тобто свідомо пов'язувати нове з давно відомим.

Дієвим методом розвитку критичного мислення на цьому етапі уроку є обговорення в загальному колі. Так, наприкінці уроку можна запропонувати учням відповісти на запитання:

- 1) Чи отримали ви сьогодні новий досвід? Який саме?
- 2) Про що ви хотіли б дізнатися більше?
- 3) Які думки, почуття викликала у вас ця робота?

Мал.1

Мал.2

Висновок. У процесі вивчення зарубіжної літератури учні набувають окрім ключових і предметні компетентності, що є важливими для формування духовно-емоційного світу учнів, їхнього світогляду, моральних цінностей. Перелік методів розвитку критичного мислення достатньо великий. Добирати їх учителю варто з огляду на мету, завдання, зміст уроку. Крім того, потрібно зважати на особливості цих методів, адже на певних етапах уроку вони є ефективнішими, а отже, доречнішими. Учителю має опанувати якомога більше методів розвитку критичного мислення і бути обізнаним з особливостями їх ефективного застосування. І одним з аспектів ефективності взаємодії вчителя та учня є атмосфера позитиву, а ще – і це принципово важливо – самому мислити критично.

Джерела та література

1. Закон України «Про освіту». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://osvita.ua/legislation/law/2231/>. – Назва з екрана.
2. Методичні рекомендації щодо викладання зарубіжної літератури у 2017/2018 навчальному році. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.schoollife.org.ua/metodychni-rekomendatsiyi-shhodo-vykladannya-zarubiz>. – Назва з екрана.
3. Пометун О. І. Навчаємо мислити критично: посіб. для вчит. // О. І. Пометун, І. М. Сущенко. – Д. : ЛІРА, 2016. – 144 с.
4. Пометун О. І. Основи критичного мислення: метод. посіб. для вчителів // О. І. Пометун, І. М. Сущенко. – Д. : ЛІРА, 2016. – 156 с.
5. Шкільне життя: вчителям, учням, батькам. [Електронний ресурс]. – Режим доступу. – <https://www.schoollife.org.ua/onovlena-programa-2017-roku-z-zarubizhnoyi->. – Назва з екрана.
6. Як розвивати критичне мислення в учнів. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nus.org.ua/articles/krytychne-myslennya-2/>. – Назва з екрана.

References

1. Zakon Ukraini «Pro osvitu». – [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu : <http://osvita.ua/legislation/law/2231/>. – Nazva z ekrana. – Nazva z ekrana.
2. Metodichni rekomendacii shhodo vkladannja zarubizhnoї literaturi u 2017/2018 navchal'nomu roci. – [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu : <https://www.schoollife.org.ua/metodychni-rekomendatsiyi-shhodo-vykladannya-zarubizhnoy-literaturi/>. – Nazva z ekrana.
3. Pometun O. I. Navchaemo misliti kritichno: posib. dlja vchit. // O. I. Pometun, I. M. Sushhenko. – D. : LIRA, 2016. – 144 s.
4. Pometun O. I. Osnovi kritichnogo mislennja: metod. posib. dlja vchiteliv // O. I. Pometun, I. M. Sushhenko. – D. : LIRA, 2016. – 156 s.
5. Shkil'ne zhittja: vchiteljam, uchnjam, bat'kam. [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu. – <https://www.schoollife.org.ua/onovlena-programa-2017-roku-z-zarubizhnoyi-literaturi/>. – Nazva z ekrana.
6. Jak rozvivati kritichne mislennja v uchniv. – [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu : <http://nus.org.ua/articles/krytychne-myslennya-2/>. – Nazva z ekrana.

Светлана Вирста. КРИТИЧЕСКОЕ МЫШЛЕНИЕ КАК СПОСОБ ФОРМИРОВАНИЯ ЛИТЕРАТУРНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ НА УРОКАХ ЗАРУБЕЖНОЙ ЛИТЕРАТУРЫ. В статье освещаются особенности современного компетентного подхода в образовательном процессе, который призван обеспечить социализацию учеников и их интеграцию в современное общество, сформировать у них стойкие моральные принципы и мировоззренческие ориентиры, воспитать личность с национальным сознанием, гражданскими качествами и критическим мышлением, способной к творческому решению жизненных задач, саморазвития и самообучения.

Рассматриваются аспекты формирования ключевых компетенций и литературной компетентности учащихся на уроках зарубежной литературы, при условии использования методов критического мышления и компетентно ориентированных заданий на уроках зарубежной литературы. Определяются этапы базовой техники формирования критического мышления учащихся.

Ключевые слова: образовательный процесс, компетентность, критическое мышление, ключевые компетенции, литературная компетентность, компетентно ориентировочные задания.

Svitlana Virsta. CRITICAL THINKING AS A WAY OF FORMING A LITERARY COMPETENCE IN THE CLASSES OF FOREIGN LITERATURE. The article deals with the peculiarities of the modern competency approach in the educational process, which is intended to ensure the socialization of students and their integration into the modern society, to form stable moral principles and ideological orientations, to educate the person with national consciousness, civic qualities and critical thinking capable of creative problem-solving, self-development and self-education.

The aspects of the formation of the key competences and students' literary competence in the classes of foreign literature are considered, with the use of the critical thinking methods and competency-oriented tasks. The stages of the basic technology of a critical thinking formation are determined.

Key words: educational process, competence, thinking, critical thinking, key competences, literary competence, competency oriented tasks.

Стаття надійшла до редколегії 28.11.2017 р.

УДК 316.77-057.87

Катерина Галацин

Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» (Київ)

МЕТОДИЧНИЙ АСПЕКТ КРИТЕРІАЛЬНО-РІВНЕВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ СФОРМОВАНOSTI КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТІВ

У статті розкриваються методичні основи експериментального дослідження реального стану сформованості комунікативної культури у студентів закладів вищої освіти. Комунікативна культура визначається як складне особистісне утворення, інтегральна якість особистості майбутнього фахівця, що характеризується сукупністю комунікативних знань, сформованістю умінь контролювати і регулювати свою мовну поведінку, грамотно і переконливо аргументувати свою позицію, вміння вести ділові переговори в процесі професійної діяльності, швидко орієнтуватись у комунікативній ситуації й обирати необхідний стиль поведінки для досягнення мети комунікативного акту, продуктивно співпрацювати в процесі вирішення професійних завдань.